

Академик Мијат ШУКОВИЋ

ДЈЕЛО, ВРИЈЕМЕ И ЛИЧНОСТ КЊАЗА НИКОЛЕ
ВИЂЕНИ КРОЗ ДОНОШЕЊЕ И САДРЖИНУ УСТАВА
ЗА КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ ОД 1905.
И ПОЛИТИЧКЕ БОРБЕ ОКО ЊЕГА

I

МЕЂУЗАВИСНОСТ УСТАВА И ИСТОРИЈСКЕ СИТУАЦИЈЕ

Одлуку да се донесе *Устав за Књажевину Црну Гору* од 1905. године, донио је књаз Никола I Петровић средином 1905. године, а обнародовао је *Лучинданском прокламацијом* 18. октобра (по старом календару) исте године. Садржина тог устава саздана је сагласно његовим одређењима. Он га је прогласио и „подарио” Црној Гори на Никољдан (19. децембра) исте године. Његово је дјело, дакле.

У политичким борбама вођеним 1905-1910. године у вези са доношењем и дејствима тог устава, књаз Никола је био мета напада и носилац одлучног супротстављања тим нападима.

Мотиви и разлози доношења *Устава за Књажевину Црну Гору* од 1905. године, његово доношење и његова садржина, мотиви, разлози и кључни циљеви политичких борби у вези са њим, стога, историјска су факта и догађања важна за сазнање, разумијевање и тумачење *времена и државничког дјеловања књаза Николе у историјском периоду од 1903. до 1910. године*.

Важни су и за сазнање, разумијевање и тумачење историје Црне Горе у том историјски *важном и преломном времену* њене историје у читавом 20. вијеку, њене садашњице, а знање и исправно разумијевање историјске ситуације, времена у коме је он донесен и примјењиван, претпоставка је за правилно разумијевање и правилну оцјену мотива и разлога његовог доношења, његове концепције и садржине, мотива и разлога вођења политичких борби у вези са њим.

Та међузависност и међуутицајност произлази из тога што свакој појави, у природи и у друштву, претходи мноштво услова и разлога, *који скупи и узајам-*

ним садејством доводе до појаве, што важи за сваки устав, нарочито први у држави. За овај први црногорски, такође. Доношење устава, било којег у историји и савремености, без обзира на то ко га је донио и како, и није осамостаљено и изоловано чињење, него је производ сплета кључних чинилаца историјске ситуације у којој је донесен и њених императива. Производ је и израз сложене структуре покретних и промјенљивих услова. Историјских, политичких, идеолошких, културних и других. Својеврсна је резултанта међуутицаја и међузависности мисаоних токова доносиоца устава (колективног или индивидуалног), колективног и индивидуалног дјеловања других, усмјерења и садржине њиховог дјеловања и њихових циљева.

Међузависност доношења и садржине једног устава, било којег, и историјске ситуације у вријеме његовог доношења, као и његовог утицаја на развој историјске ситуације, наука је утврдила и објаснила. Историјско искуство казује исто.

Само сагледавањем те међузависности, могуће је утврдити да ли је доношење *Устава за Књажевину Црну Гору* од 1905. године израз потреба – егзистенцијалних и других – изазова, захтјева, налога историјске ситуације у којој је и за коју је донесен, у којој је мјери и да ли је историјски примјерен одговор на захтјева и изазове те ситуације, у чему су његова концепција и садржина одговарале условима, околностима и потребама државе Црне Горе и њеног народа у датој историјској ситуацији, а у чему нијесу: шта су стварни мотиви и кључни циљеви политичких борби у вези са њим. И исправно оцијенити значај његовог доношења у развоју државе Црне Горе, учвршћењу и јачању њеног идентитета, побољшању њене неповољне и лоше позиције и очувању њеног индивидуалитета, државног и националног, у првој деценији 20. вијека.

Ту међузависност, међутим, занемарили су историчари који су аутори и сљедбеници у историографији доминантних становишта о овом уставу, његовом доношењу и циљевима политичких борби око њега и који су до сада обрађивали историју Црне Горе од почетка 20. вијека до сада. Занемарили су је и правници писци правно-историјских радова о овој теми. Сви овом уставу прилазе искључиво са моделским *приступом* и са *правно догмајским методом*.

Социолози који се баве политичким процесима и токовима, до сада ћуте о релацији: Устав за Књажевину Црну Гору од 1905. године и социјална структура црногорског друштва у вријеме његовог доношења, особености те структуре, њена сложеност и противрјечности у њој. Та празнина отежава спознају и разумијевање сложених и противрјечних процеса у Црној Гори у вријеме доношења и важења Устава за Књажевину Црну Гору, његове садржине и политичких борби у вези са њим. Отежава и свестрану историјску аргументацију о аутентичности ситуације у Црној Гори на почетку 20. вијека.

II

ДОМИНАНТНЕ ТВРДЊЕ И ОЦЈЕНЕ У ИСТОРИОГРАФИЈИ
И ПРАВНО-ИСТОРИЈСКИМ РАДОВИМА И ПИТАЊА
КОЈА ЧИЊЕНИЦЕ НАМЕЋУ*1. О доношењу, садржини и значају Устава*

У историографији и историјско-правним радовима понављају се из рада у рад и доминирају већ пуних девет деценија четири тврдње о *Уставу за Књажевину Црну Гору* од 1905. године.

Прво. Мотиви и разлози да се Никола I Петровић определио да „подари” Устав за Књажевину Црну Гору од 1905. године су: (1) његови *лични* интереси и жеља да правно учврсти своју апсолутну власт и позицију династије Петровић у Црној Гори; (2) његово *невољно* пристајање, изнуђено политичким притиском и захтјевима црногорске студентске омладине, политички организоване у Београду, да се „изврше демократске реформе у Црној Гори”; (3) притијешњеност привлачношћу демократског живота у Србији и доношењем устава у Русији 18. октобра 1905. године.¹

Друго. У Уставу су „гарантована сва права једног апсолутног владара”, грађани су „и даље обесправљени”, а Народна скупштина по Уставу „нема законодавну моћ”. Уставом ништа није промијењено у стварности. Књаз Господар и даље је остао апсолутни владалац Црне Горе.

Треће. Устав је омогућио легално формирање политичких странака и слободу њиховог дјеловања, што је изазвало и подстакло политичке подјеле и сукобе у до тада политички неполаризованом друштву Црне Горе.

Четврто. Устав је „изазвао” уставне и политичке борбе у Црној Гори од 1905. до 1910. године, које су „потресле политички и друштвени живот” у њој.

Тврдње се понављају из рада у рад, а ни у једном од њих до 1996. године није *цјеловитио* приказана садржина Устава. Приказане су *само селективно* ода-

---

¹ Посљедња издата књига у којој је цјеловитије обрађена уставна проблематика је књига *Уставно право и политичке институције*, аутора др Ратка Марковића, редовног професора Правног факултета у Београду.

Издата је у Београду 1997. У њој пише ово: „Притешњен захтевима црногорске интелигенције, школоване на страни, демократским уставним животом Србије на основу Устава од 1903, чињеницом да је руски цар, покровитељ Црне Горе, био принуђен да у Русији 1905. сазове Думу (народно представништво), књаз Никола је исте 1905. даровао Устав Црне Горе” (стр. 117).

бране поједине његове одредбе. Готово искључиво само оне које су на зачељу његових демократских одређења и историјског значења.

Из приказаних тврдњи изведене су оцјене о њему и његовом (не) значају у историји државноправног и укупног развоја Црне Горе. Двије од тих оцјена су кључне: (1) Устав за Књажевину Црну Гору од 1905. године недемократски је, по начину доношења и по садржини. „Више је наметнут него потребан”. Није „у потпуности израз народних потреба”. (2) Као творевина, Устав за Књажевину Црну Гору није прави устав, него „*сурогатни устав* – акт који има то име, служи као његова замјена” и зато нема значаја у историји државноправног и укупног развоја Црне Горе.

Ни у једном раду не оцјењује се да има значај макар до степена који имају идеје устава и уставности као достигнућа прогресивнија и демократскија у односу на безуставно стање. Нема ни констатације да са њим почиње историја црногорске *писане* уставности, у далеко старијој и укоријењеној историји државности Црне Горе, што је, без сумње, историјски значајна чињеница. Чињеница која се не занемарује у историји ни једне државе.

У радovima су приказане оцјене исказане без одмјеравања да ли су доношење и примјена Устава развојни искорак у односу на доуставно стање. Без анализе чији је резултат услов да се ваљано одговори на питање: да ли су „потреси политичког и друштвеног живота у Црној Гори” последице 1905. године продукт уставно гарантоване слободе формирања и дјеловања политичких странака и других садржинских одређења у Уставу, или су њихови извори и узроци у друштвеним, политичким, културним и другим оријентацијама појединих групација у ондашњем црногорском друштву; аутохтоним оријентацијама или формираним под утицајем изван Црне Горе.

Ове чињенице намећу питање: *Да ли су чињенично уштемљене најпријед приказане тврдње и оцјене?*

Др Новица Ракочевић, у релативно кратком чланку – *Први црногорски устав*, објављеном 1983. године,² први је у историографској литератури исказао *оштри* оцјену о овом уставу којом је напуштена искључивост потпуне маргинализације његове и његовог свођења на ниво безутицајне и незначајне творевине. Његова завршна оцјена је: „Устав је, без обзира на конзервативност и велике мањкавости, и без обзира што је књазу Николи у великој мјери остављао неограничену власт, *крућан пољитички догађај у црногорској пољитичкој историји. Црногорска државност њиме је издигнута на већи степен. Црна Гора појрима карактер модерне грађанске државе, иако не у правом смислу јар-*

² Др Новица Ракочевић, *Први црногорски устав*, (у) *Историјски часопис* 1982-1983, књига XXIX-XXX, Београд 1983, стр. 439-443.

ламентарне. У неким областима државног и друштвеног живота била је бар донекле ограничена књажева власи... Сваки нови закон рађен је на основу Устава и ма колико да је био несавршен и конзервативан, значио је корак напријед у уклањању самовоље..."

Укупна садржина чланка казује да аутор респектује матрицу напријед приказаних тврдњи и оцјена. У њему није исказао ни критички однос према њима. То умањује укупно домет и значај цитиране оцјене. Њена уоквиреност том матрицом пригушила је оцјену и она је остала без одјека. Упркос тога, ова оцјена је први нови поглед на значај овог устава у историографској литератури.

До објављивања у *Историјским записима* бр 4/1995. мога рада, под насловом *Устав за Књажевину Црну Гору од 1905. године*, у коме су исказане потпуно другачије оцјене од напријед приказаних, писаног са потпуно другачијим приступом, цитирана оцјена др Новице Ракочевића је једина оцјена у историографији којом се исказује да Устав за Књажевину Црну Гору од 1905. године има крупан значај у државноправној и укупној историји Црне Горе.

1996. године објављене су двије монографске правно-историјске студије о овом уставу. То су: *Устав за Књажевину Црну Гору*, аутора др Љиљане Јокић,³ и *Никољдански устав 1905. и њојци уставног живота у Црној Гори*, аутора др Луке М. Вукчевића.⁴ У њима је *цјеловитије* приказана садржина Устава. Тиме је омогућено читаоцима да сами изводе оцјене о вриједности и историјском значају његове садржине. У њима се даје и пресјек економских и политичких прилика у Црној Гори и односа Црне Горе са другим државама у периоду његовог доношења и непосредно прије тога. Указује се да су и „објективне околности натјерале књаза да 'подари' устав".

По таквом приступу ове двије монографске студије значајан су искорак у прилазу обради овог устава.

Монографска студија др Љиљане Јокић доноси и један скуп *парцијалних* оцјена о Уставу битно другачијих од напријед приказаних и доминантних у литератури. Исказане су у *Уводу*, *Закључку* и у завршним дјеловима неких поглавља. Те оцјене су, међутим, дате у контексту аналитичких приказа исказаних интонацијама и констатацијама, са већим или мањим наглашавањем, чија

³ Др Љиљана Јокић, *Устав за Књажевину Црну Гору*, Подгорица 1996, стр. 214. На крају *Увода* ауторка констатује да је објављена студија „докторска дисертација одбрањена 8. јула 1996. године на Правном факултету у Подгорици”.

⁴ Др Лука М. Вукчевић, *Никољдански устав 1905. и њојци уставног живота у Црној Гори*, Подгорица 1996, стр. 214. Монографска студија је, обавјештава аутор на почетку, „магистарска теза, одбрањена 1969. године на Правном факултету Загребачког свеучилишта”, објављена без измјена и допуна након одбране и без „консултовања литературе објављене послје 1969. године”.

садржина и смјер су у координатама матрице напријед приказаних тврдњи и оцјена. У контексту из историографије преузетих приступа, оцјена и квалификација напријед приказаних. Међу њима и: оцјене да се на доношење Устава књаз Никола одлучио „*ирвенсѿвено* да сачува своје позиције у новој политичкој ситуацији, као и позиције своје династије”⁵; приступа да се вриједност и значај садржине и домета Устава, оцјењују октроисаним начином његовог доношења; оцјене да је, због октроисаног начина доношења, његова *вриједносѿ* „*знајно мања*”, него да су га донијеле „демократске снаге”⁶; оцјене да је књаз дао „Устав у којем је Књажева личност представљала све у држави. Њој је све допуштено – како пише један Књажев савременик (Јован Ђоновић, у дјелу које се на више мјеста цитира у овом тексту – напомена М.Ш.) а народу скоро све забрањено, сем да пошаље на Цетиње своје изабранике да се тамо сити наразговарају”⁷; квалификације да су црногорска студентска омладина и њене присталице „напредне и демократски усмјерене снаге”, а да су се књаз Никола и тадашња власт Црне Горе борили против интереса и потреба народа Црне Горе, против прогресивних захтјева и хтјења омладине.⁸

Садржина ове монографске студије, упркос извјесног искорак у односу на доминирајуће садржаје у литератури, дакле, не раскида са матрицом напријед приказаних тврдњи и оцјена. Не исказује ни критички однос према садржини те матрице и приказаним тврдњама и оцјенама. Задржава дух посијаног „општег увјерења”. Зато оцјене са садржином битно другачијом од садржине напријед приказаних тврдњи и оцјена, којих има у појединим сегментима садржине ове монографске студије, не кореспондирају са духом аналитичких дјелова текста студије. Читаоцу који чита са понирањем у дубину, са уочавањем нијанси, те оцјене се исказују као дописане *из друѿоѿ извора*, а не као изведене из садржине духа аналитичког приказа.⁹ То ограничава и сужава и домет и значење оцјена које су искорак. Смањује им увјерљивост. Зато ни ова монографска студија не доноси преокрет у оцјенама.

Оцјене у означеној монографској студији др Луке Вукчевића, по смјеру и садржини, у оквиру су напријед приказаних и у литератури доминирајућих тврдњи. Искорак у приступу, дакле, није довео до искорак у садржини. То потврђују у студији садржане ове оцјене: Устав је „више наметнут него потре-

⁵ Стр. 76.

⁶ Стр. 93.

⁷ Стр. 210.

⁸ Становиште које прожима више дјелова текста.

⁹ Тај извор је и идентификован у три фусноте, од којих је једна у *Уводу* а двије у *Закључку*. За неколико других оцјена истог смјера казује да им је извор исти.

бан"... „Никољдански устав био је у основи реакционаран, иако је био прожет буржоаско-демократским формулацијама. Тај је Устав изражавао систем апсолутизма, прикривени псеудопарламентаризам". „Напреднији људи – испочетка малобројни – тежили су унутрашњим слободама и националном уједињењу"... „као носиоци нових тежњи, окупљају све већи круг и у свом наступу поткопавају основе на којима се темељио књажев апсолутизам". „Устав је изазвао опште политичке борбе у Црној Гори"... „Насупрот демократским слободама и национално-револуционарној борби, књаз је са својим присталицама све више истицао црногорски сепаратизам"... „Напредни покрет неодољиво се пробијао кроз тешку, упорну и крвљу плаћену борбу, без обзира на тешкоће и препреке које су постављали књаз Никола и његов режим. То је био животни императив црногорског друштва који је наметао да се друштвене форме аутократске владавине књаза Николе замијене новим, савременијим и прогресивнијим формама и садржином".¹⁰

Насупрот приказаних у историографији већ деценијама доминирајућих тврдњи и оцјена, налази се низ чињеница које доводе у сумњу њихову чињеничну и научну утемељеност. Те чињенице систематизујем у пет тематских група.

Прво. Свака власт тежи да своје постојање и своја овлашћења правно учврсти, осигура, заштити. Тако је било раније, тако је и сада. Извјесно је да књаз Никола I Петровић није био имун од тих тежњи. Питање је, међутим, да ли је то било одлучујуће.

Своју власт и позицију династије Петровића књаз Никола је правно учврстио, осигурао и заштитио 1902. године. Остварио је то доношењем три закона – *Закона о Књажевој влади*, *Закона о државном савјету* и *Закона о наслијеђивању пријестоло црногорског*. Тим законима прописано је да Књаз Господар има врховну власт и да су његовој власти потчињени Влада, Државни савјет и сви државни органи. Утврђено је и правно осигурано наслијеђивање црногорског пријестоло из Књажеве породице и династије Петровића.

Сва три закона била су на снази у вријеме када је Никола I Петровић одлучио да се донесе устав Црне Горе.

За *правно* учвршћење, осигурање и заштиту своје власти и позиције династије Петровића, књазу Николи I Петровићу 1905. године, дакле, *није био нужан Устав*. Напротив, доношење устава, објективно, доносило је *ограничење* (друго је питање степен ограничења) његове до тада ничим ограничене власти. Ограничење макар у мјери коју одређује само постојање устава. Књаз је то и знао. Видљиво је то из садржине његове пријестоне бесједе посланицима у

¹⁰ Стр. 134, 210-214.

којој је казао – да је „устав – мудра и света ограда сваког срећног владоца”¹¹ – и да ће његова власт бити ограничена доношењем устава Црне Горе.

Друго. Доношење устава, било којег у историји и савремености, није осамостаљено и изоловано чињење, него је производ сплета кључних чинилаца историјске ситуације у којој је донесен и њених императива. Производ и израз сложене структуре покретних и промјенљивих услова. Историјских, политичких, идеолошких, културних и других. Својеврсна је резултанта међуутицаја и међузависности мисаоних токова доносиоца устава, индивидуалног и колективног дјеловања других, усмјерења и садржине њиховог дјеловања и њихових циљева. Не, дакле, само личних жеља.

Треће. Црногорски студенти, политички организовани у Београду, вршили су политички притисак на Књаза Николу континуирано од 1902. године. Од тада су га организовано притискивали са оштро исказиваним захтјевима да се „изврше дубље реформе у Црној Гори”. Ради ојачања снаге свог притиска, они су 1903. године основали *Полиитички клуб црногорске стјудентске омладине у Београду*, који је од тада био организациони облик континуираног осмишљавања и организовања њиховог дјеловања и притиска. Али, упркос његовој јакости и континуираности, њихов притисак у периоду 1902-1905. године није ни мотивисао, ни приволио књаза Николу да одлучи да се донесе устав државе Црне Горе. *Нема ни једне чињенице која би доказивала да су у првој љоловини 1905. године снага и иштензишней стјудентској љришиска увећани у односу на љрепходне године. Ни к а р а к љ е р њиховој љришиска у првој љоловини 1905. године није био друљачији од оној из ранијих година. Ни љо оном ишћо су учинили, ни љо оном ишћо су најављивали.*

Ни те године, као ни раније, захтјеви црногорске студентске омладине *и не садрже захтјев да се донесе устав државе Црне Горе*. Напротив, књажеву одлуку да се он донесе, црногорска студентска омладина политички организована у Београду, одмах је осудила са политичким негативним квалификацијама и дисквалификацијама – „сепаратистичке тежње”, „провинцијални интереси”, „антагонизам” према српству. Учинила је то 8. новембра 1905. године објављивањем свог документа под насловом *Ријеч црногорске универзитетске омладине*. Документа који је тог дана објављен у београдској штампи, а потом дијелен, у облику летка, по свим крајевима Црне Горе. Документа који су његови доносиоци окарактерисали као своју *љрограмску декларацију*. У њему је, у осмој тачки, одлучи да се донесе устав државе Црне Горе *суљросљављен државољворни љројекатљ који искључује даље љостљојање државе Црне Горе, а шиме и љољребу доношења њеној усљава!* Тиме тек и почиње радикализација

¹¹ Никола I Петровић Његош, *Дјела*, ЦИД, Подгорица 1997, стр. 985.

притиска црногорске универзитетске омладине политички организоване у Београду на књаза Николу I Петровића и тадашњу црногорску власт. Заправо, до тадашњи њен вербални политички притисак тада је радикализован тако и толико да је прерастао у организовано акционо-политичко дјеловање, у акционо-политички покрет *прошив* књаза Николе и тадашње црногорске власти. Са крајњим циљем *прошив даљеџ постојања државности Црне Горе, за њено пријемање држави Србији, под деслом „уједињење Српства”*, а не за доношењем демократског устава Црне Горе!¹²

Пуних девет деценија историографија *свјесно избјегава* да констатује ове чињенице и да их оцијени.

Четврто. Цитиране оцјене о садржини и квалитетима Устава за Књажевину Црну Гору од 1905. године *немају пошврду и ушемељење ни у садржини Устава, када се сагледава и оцјењује његова разуђена и слојевита цјелина, ни у оновременској црногорској стварности*. Будући су дате, како је напријед констатовано, *искључиво са моделским пристојом и моделским мјерилима, одвојено од друштвене збиље у Црној Гори и у вријеме његовог доношења, немају ушемељење ни у методолошким начелима*.

Наука је наиме, утврдила да и *шачан вриједности суд дијела цјелине, када се уошши и прошегне на цјелину, прелази у произвољност*. На том знању уставно-правна наука је засновала и изградила основно правило за тумачење и оцјену устава. Правило да се *сваки дио устави тумачи и вреднује у контексту његове цјелине и кроз цјелину, а да се устав оцјењује само на основу анализе његове свеукупне садржине*.

Такође је уставноправна наука утврдила да је мањкаво и у правилу искривљено извођење *коначне* оцјене о садржини и вриједности једног устава, било којег, *искључиво са моделским приступом и мјерилима, без сагледавања његове садржине и вриједности у контексту социјалне, политичке, културне и укупне духовне историјске ситуације у којој је и за коју је донесен устав који се оцјењује*. Без сагледавања реалног друштвеног стања, политичког, идеолошког, културног и укупног духовног оквира његовог стварања и остваривања, *формалистичко је, правно догматско је, оцјењивање садржине, вриједности и значаја у историји, у датом времену и развојно, било којег устава*.

Све речено важи, у потпуности, и за Устав и за Књажевину Црну Гору од 1905. године.

Пето. Устав за Књажевину Црну Гору од 1905. године донесен је на октроисани начин. На начин којим је искључено изјашњавање изабраних представни-

¹² Интегралан текст овог студентског документа видјети у: Јован Ђоновић, *Уставне и политичке борбе у Црној Гори 1905-1910*, Београд 1939, стр. 53/54.

ка народа о његовој концепцији и садржини. То чини недемократским *начин* његовог доношења.¹³

Међутим, *нема основа и разлога* да се по начину његовог доношења оцјењују његова садржина, вриједност, значај. Начин његовог доношења, као и било којег другог устава или другог правног прописа, не одређује његову садржину, не детерминише његову улогу, не одређује његово стварно дејство и стварни значај у историји.

Када једно људско дјело, историско као и литерарно, умјетничко или друштво, људско завршено творевина, самостално, када почне његов засебан живот, начин његовог објављивања и његово ауторство релевантни су за вредновање његове садржине, улоге и значаја, иако ни једно дјело није без имена аутора, чији се труд у стварању дјела, намјере, резултати дјелом људског, одвојено оцјењују.

Вриједност и значај овог устава, као и сваког другог, стога, исправно је утврдити по његовој стварној свеукупној садржини, по његовим стварним ефектима, по томе колико је одговарао тадашњим потребама и интересима црногорског народа и црногорске државе, у датој историјској ситуацији, а не, поготову не једино, по начину његовог доношења.

Испреплетаност и укупност садржине овдје казаног *намеће питања*:

1. *Да ли су друштво и разлози, а не лична жеља, лични интереси и невољно попуштање под притисцима омладине, демократских процеса у Србији и чињења уставног карактера у Русији, били одлучујући да књаз Никола I Петровић средином 1905. године учини НАГЛИ ПРЕОКРЕТ у свом односу према људима доношења устава Црне Горе?* Преокрет учињен тако што је своје вишегодишње врло нетолерантно одбијање да се донесе устав државе Црне Горе¹⁴

¹³ Сима Поповић у *Мемоарима* (стр. 473) свједочи да су „испед Никољне биле у оцаклији под предсједништвом Књажевим сваки дан сједнице. Осим министара, Митрополита и вишијех чиновника на Цетињу, Књаз је био позвао и неколико главара из унутрашњости, Арцибискупа Милиновића и Муфтију Мустафа Халми-ефендију, те су претресали члан по члан устава. Звао је и мене на та савјетовања”. Додаје: „Нијесам пошао. Нијесам хтио да Учествујем у послу који нијесам одобравао”. (*Мемоари*, Цетиње-Подгорица 1995).

Ово свједочење јесте доказ да је у обликовању садржине Устава учествовао и извјестан круг тада утицајних личности у Црној Гори, које су функције које су вршиле обавезивале да дјелују у складу са интересима и жељама народа. Али, иако то стоји, његов начин доношења је октроисани.

¹⁴ Војвода Симо Поповић у *Мемоарима* свједочи да је књаз Никола, са узрујаношћу, срббом, гњевом, пријетњама реаговао када је сазнао да су се Шако Петровић, Марко Миљанов, Радоје Контитић, Томаш Вукотић, сви носиоци високих државних функција и његови блиски сарадници у државним пословима, договарали да му „у име народа траже

нагло замијенио властитом иницијативом и одлуком да се устав донесе и бескомпромисним одбијањем савјета својих више деценија уважаваних сарадника у државним пословима и других угледника, да одустане од намјере доношења устава.¹⁵ *Ако су друѓи били о д л у ч у ј у ћ и , који су њо мошиви и разлози?*

2. Да ли свеукупна садржина Устава, оцијењена у контексту историјске ситуације у којој је донесен и за вријеме његовог важења, његови стварни ефекти, у вријеме доношења и у даљем развоју Црне Горе, потврђују или негирају истинитост приказаних тврдњи и оцјена?

2. О испољеним својствима личности књаза Николе у процесима доношења и важења Устава

У историографији доминира оцјена да је доношењем Устава за Књажевину Црну Гору од 1905. године, са садржином коју има, књаз Никола I Петровић испољио и потврдио више негативних својстава своје државничке личности, а да није испољио ниједно позитивно лично и државничко својство. Међу негативним својствима нарочито се наглашавају: апсолутизам, ауторитарност, усмјереност да личне и династичке интересе надређује интересима државе и народа, усмјереност и способност да себи подређује свакога, да себе издиже изнад свакога.

Насупрот тим оцјенама, постоји небројено чињеница које доказују да је књаз Никола I Петровић, као владар, више деценија, радио у корист народа и државе Црне Горе, улагао напоре и чинио оно што доприноси угледу Црне Горе и њеног народа, са „заносом дјеловао да Црну Гору учини модерном државом” и да буде „дио културног свијета европског”. Свијета у коме је доминирало и схватаће да је постојање устава у једној држави услов њене модерности и напред-

устав”, и да је књаз Никола писац чланка у листу Глас Црногорца бр. 43, од 19. октобра 1904. године, у коме је написано да су „правда и здрав разум” ...”најбољи устав” и да се устав „бар за сада” не жели у Црној Гори. (Симо Поповић, *Мемоари*, Цетиње-Подгорица 1995, стр. 468/469. и 404).

¹⁵ Симо Поповић у *Мемоарима* (стр. 401) казује да га је он увјеравао да „у хиљаду један” у Црној Гори не „зна што је то” устав и да нијесу зрели услови да се он доноси, те га је одвраћао од те намјере. Београдска *Штампа*, од 18. децембра 1905. године, објавила је информацију да је књаз Никола судијама Великог суда, секретарима и писарима у суду, казао „весели глас” да је „ријешено да Црној Гори да устав” и од њих тражио мишљење о томе, а да му је председник суда, Лабуд Гојнић, одговорио: „Не, Господару, кумим те Богом и светим Петром”. У литератури се наводи да је и енглески професор Виљем Милер савјетовао књазу Николи да не доноси устав.

ности. И да се у државним пословима руководио интересима и потребама државе Црне Горе и њеног народа.

Бројне оцјене научника којима се тако оцјењује његово дјеловање као владарца, илуструјем оцјенама др Сава Вукмановића, истраживача досљедно приврженог научном методу закључивања, који је више деценија изучавао дјело и личност књаза и краља Николе I Петровића. На основу резултата истраживања, он оцјењује: у свом владарском континуираном дјеловању, Никола I Петровић је „дубоко носио у себи штежње и жеље народа и свога доба” и дјеловао сагласно шоме.¹⁶

У историографији није идентификована ни једна конкретна чињеница која би доказала да је у процесима одређивања да се донесе устав државне Црне Горе и обликовања садржине Устава књаз Никола I Петровић одустао од своје вишедеценијски потврђене одређености да ради у интересу народа и државе Црне Горе и у складу са императивима времена у коме је радио. Да се тада, супротно томе, одређили да личним жељама и интересима подређује интересе и потребе народа и државе Црне Горе.

Дјела књаза Николе I Петровића остварена у току више деценија, дакле, не потврђују приказане оцјене о личности књаза Николе и намећу питање: да ли су истинише оцјене?

3. О разлозима, мотивима и крајњим циљевима сукобљених страна у политичким борбама у вези са Уставом

Црногорска студентска омладина, политички организована у Београду, објављивањем документа *Ријеч црногорске универзитетске омладине, своје програмске декларације*, 8. новембра 1905. године, зајочела је и до краја 1910. године континуирано водила политичку борбу у Црној Гори. Од почетка 1907. године, „партијско политичка форма идеја омладине” послала је Народна странка.¹⁷

Њима су се супротставили књаз Никола и тадашњи државни врх Црне Горе.

Политичка борба између њих била је врло оштра, интензивна, понекад и врло немилосрдна и сурова.

У историографији доминирају оцјене да је борба омладине „напредна”, „демократска” и да је њихов покрет „напредни омладински покрет”. Ове оцјене су дате без иједног изузетка за било коју радњу или акциони облик дјеловања

¹⁶ Др Сава Вукмановић, Предговор четвртој књизи – *Говори – целокупна дјела Николе I Петровића*, Обод, Цетиње 1969, стр. 10.

¹⁷ Јован Ђонових, цитирано дјело, стр. 99.

омладине, укључујући и радњу обављања и илегалног допремања бомби у Црну Гору, ради употребе у остваривању циљева. Аргументоване су *једино* садржином декларативних изјава. Без анализе њихових (омладине и Народне странке, као политичких и акционих савезника) конкретних радњи, метода и облика из којих је саздано њихово дјеловање. Легалних, илегалних и завјереничких облика и метода дјеловања. Као да је неспорно да се декларисани циљ потпуно подудара са садржином и циљевима *стварног дјеловања и да декларисани циљ ојравдава средствија, методе, облике дјеловања, без обзира на њихову садржину*. Без анализе чињенице да је универзитетска омладина била политички организована *изван* Црне Горе, да се за читаво вријеме политичких борби сједиште њеног руководећег центра, које је директно руководило свим облицима политичке омладинске борбе, налазило *изван* Црне Горе. Без оцјене *легиимитетна* њеног дјеловања, посебно легитимитета реализованих облика, метода и употријебљених средстава из којих је саздано њено дјеловање.

Супротстављање *фактичким* захтјевима и циљевима *удружених* омладине и Народне странке као „партијско политичке форме омладине”, од стране књаза Николе и тадашње власти државе Црне Горе, у историографији се оцјењује негативно. Њени носиоци такође се негативно оцјењују. Тврди се да су они ту борбу водили само са циљем да очувају и заштите апсолутистичку власт књаза Николе и његов тадашњи аутократски режим у Црној Гори, који не би могли опстати након „продора” и „преовлађивања” демократских идеја и снага друге стране у тој борби.

Продубљена анализа основе тих оцјена и квалификација казује да су изведене на основу *изједначавања* црногорског опредјељења да се очувају самосталност и независност државе Црне Горе са „сепаратизмом” представљеним једним од највећих зала и грехова који су се у Црној Гори тада могли учинити! Изједначавања за које у текстовима није дато никакво објашњење. Чак није ни казано – од кога се то може „сепарирати” *самостална и независна* држава. Изједначавања које нема утемељење. Ни чињенично, ни теоријско. И са истовременим игнорисањем чињенице да је свака држава легитимна да самостално и независно, *иуштем својих легалних орџана*, одлучује шта су њени интереси, шта је за њу добро а шта није, и да има *право на самоодбрану од сваког нелегалног дјеловања*, па и од таквог дјеловања њених грађана.

Овдје констатоване чињенице доводе у сумњу напријед приказане оцјене и тврдње о карактеру и циљевима борбе обје стране.

Истинитост историографске оцјене да је демократизација државе Црне Горе била циљ политичке борбе црногорске студентске омладине доводи у сумњу и садржина документа *Ријеч црногорске универзитетске омладине. Документија који је та омладина означила као свој програмски документиј. Нарочитио садржину цијтиране осме шачке шог документија*. Садржина која открива да је

крајњи циљ борбе омладине *ликвидирање* државе Црне Горе. То изричито потврђује и *поштиник* тог документа Јован Ђонових у својој цитираној монографској студији *Уставне и пољитичке борбе у Црној Гори 1905-1910*. Филозоф по образовању, један је од најобразованијих вођа студентске омладине. Активни је учесник у свим главним подухватима и акцијама које је покретала или водила студентска омладина. Један је од најутицајнијих првака студентске организације. Све то је доказ да је знао праве коначне циљеве омладине и да је његов исказ о томе потпуно поуздан. Он у књизи свједочи: *омладина је уставне и пољитичке борбе водила са „геслом: против сејаршизма, за јединство”, за то да Црна Гора „жртвује себе” ради „српских интереса и идеала”, ради „стварања јаке српске државе”, у којој ће Црна Гора бити „јужна покрајина јаке српске државе”, а до присаједињења Србији западних територија на којима живе Срби, „српска територија” са улогом „пијемонтског логоришта”.* Овом геслу, свједочи он даље, она ће *„остати верна током целокујног свој активнијетета и најзад завршиће за уједињењем Србије и Црне Горе”* 1918. године.

Још потпуније то су исказали Тодор Божовић, такође истакнути првак студентске омладине, потписник овог документа, и Јован Ђонових у својој књизи *Црна Гора и најредни покрећ*, коју су написали још у времену трајања политичких борби, а објавили 1910. године. Са категоричним стилем, којим се исказују и увјерење и одлучност, поред осталог, написали су: У „*националном* покрету нашега народа првих година XX века (...) Србији је додијељена улога Пијемонта, а Црној Гори пијемонтског логоришта” (стр. 286). Са тог становишта негативно се оцјењује што вођство Србије одлучније не улази у „суштину политике Цетиња, *иа ако је добра и српска, да се помогне, ако иак није, да се осуди и сузбије поштио, пошто*” (стр. 291). У том контексту исказују став за који се залаже омладина: „Време је да она (Црна Гора - напомена М.Ш.) испуни свој историјски аманет, да приложи све силе и све што има на олтар српске слободе. Али не (...) онако како се радило и сад се ради: сасвим друкчији *основ* мора да се узме”... „Тамо (у Црној Гори – напомена М.Ш.) треба да буде савремено зборно место народних хајдука и ускока, да онамо (у Херцеговину и Босну – напомена М.Ш.) ускачу сви они који су готови дохватити и бомбу, и динамит, и нож и револвер, и пушку, па ускакати и поробљени народ штитити од народних угњетача, храбрити га и крчити пут главним трупима”... „*Једном речи, Црна Гора поштала би уставнички логор Српског народа*” (подвучено у оригиналу) (стр. 296/297). Пут и начин да се то постигне одређен је овако: „Најсигурнији корак к томе чину јесте: спајање граница обеју држава ових слободних српских земаља” (стр. 307).

Јован Ђонових у цитираној књизи изричито констатује „*националну пошту прве омладинске речи*”, приступ омладине са „*српског народног гледишта*”, али да је тек касније настао моменат „*да ошворено изађу са својом великосрпском пољитиком*”.

Резултати анализе конкретних радњи и акционих облика дјеловања омладине и њених савезника, потврђују суштину ових казивања Ђоновића и Божовића...

Мотив и разлог за такво усмјерење, по Ђоновићу, налазио се у томе што се књаз Никола послѣ 1903. године „*осѣјавио великих идеја националне ѿолиѣи-ке*”, *што му „Црна Гора ѿосѣјаје циљ, а не средсѣтво*”, што је изазвало „*црв сумње у ѿправилно и а ѿ и о н а л н о држање*” његово. Евидентно је да је ријеч о сумњи у то да је књаз Никола напустио српску ознаку идентификације Црногораца. Констатујући то, Ђоновић закључује: у борбама у Црној Гори 1905-1910. године *судариле су се двије идеологије и у ѿо доба су се и „морале судариѣи*”.

Манифесѣовање црногорскоѣ националноѣ осјећања јаче исѿољавано ѿослије 1903. ѣодине и исѿојремено исказана оријентација књаза Николе да му је „Црна Гора циљ, а не средсѣтво”, дакле, изњедрило је двије идеологије које су се међусобно судариле и које су се, у даѣим околносѣима, и „морале судариѣи”.¹⁸

Исти мотив и разлог за вођење политичке борбе омладине идентификује и Симо Шобајић, такође утицајни првак политичке борбе на страни омладине, потписник Програма Народне странке, покретач и уредник листа *Народна мисао*, који је излазио у Никшићу 1906. и 1907, путем кога су популарисани програми, политика и дјеловање и омладине и Народне странке. У својој монографској студији *Црногорци*, довршеној најкасније до краја 1915. године (умро је 12. фебруара 1916), он констатује да је *ѿојава Црногорсѣива као ѿосебне народносѣи (нације у савременој ѿтерминологији), „које се ѿомаљало као нов сѣа-силац и ослободилац народни*”, у самом средишту разлога за вођење политичких борби у Црној Гори у означеном времену.¹⁹

Чињеница да црногорска универзитетска омладина и Народна странка као партијско-политичка форма њеног дјеловања у Црној Гори, у читавом времену од почетка до краја њихове политичке борбе, нијесу поднијели ни један пројекат, ни скицу, за демократизацију донесеног Устава, нити за демократизацију друштвеног и државног уређења Црне Горе, такође доводи у сумњу и оповргава оцјене о демократизацији државе Црне Горе као њиховом крајњем циљу.

У садржини, друшѣвеној ѿприроди и ѿолиѣичком значењу чињеница овдје констѣаѣованих, налази се кључ за разумијевање и исѿравну исѿоријску оцјену ѿолиѣичке борбе коју су у времену 1905-1910. ѣодине водиле у Црној Гори црногорска универзитетска омладина, ѿолиѣички орѣанизована у Беоѣраду, и Народна сѣранка, као „ѿарѣијско ѿолиѣичка форма идеја омладине”, и суѿроѣсѣављања њима од књаза Николе и ѿадашње власѣи државе Црне Горе. Нала-

¹⁸ Јован Ђоновић, цитирана монографска студија, стр. 54, 73, 103, 99, 77 и 75.

¹⁹ Симо Шобајић, *Црногорци*, Подгорица 1997, фототипско издање, стр. 52/53.

зи се и кључ за разумијевање и исправну историјску оцјену наставака њихове политичке борбе 1918. године, организовања, шока, легитимитета и исхода Подгоричке скупштине у новембру 1918.

Укупност свега констатованог, и много других чињеница, императивно намеће више питања. Међу њима и ова:

1. Да ли садржина борбе црногорске студентске омладине, организоване у Београду, и Народне странке као „партијско политичке форме идеја омладине”, мјерена и оцијењена по стварним циљевима, методама и употребљеним средствима борбе, даје основ да се организација те омладине, по тој борби коју је водила, квалификује као „најпредна и демократска”, а да се њихова борба оцјењује „демократском” и „прогресивном”? Није ли крајњи циљ њихове борбе: (а) ликвидација државе Црне Горе на начин који није легитиман, са коришћењем не само легалних него и илегалних и завјереничких метода и облика дјеловања и са употребом средстава непримјерених политичким облицима дјеловања и борбе, и (б) сјечавање ширења и учвршћивања црногорске националне самосвијести, манифестације и афирмације црногорске нације, видније испољаваних у Црној Гори после 1903. године? Ако је потврдан одговор на ова питања, макар и условно, неизоставно је и питање: Је ли дјеловање са таквим смјером, у даћим условима, са коришћеним методама, облицима и средствима дјеловања, прије и више унипартијско-националистички покрећ за анексију Црне Горе, под фирмом уједињења, антицрногорско и антиисторијска деструкција него најпредносћ?

2. Да ли има основа, чињенично и теоријско, да се сујрошћављање књаза Николе I Петровића и ондашње власти Црне Горе нелегитимном, у не малој мјери и нелегалном и завјереничком дјеловању студентске омладине и Народне странке као партијско политичке форме остваривања њених идеја – оцијени назадним, антипрогресивним, нелегитимним, када се по сујрошћављање оцјењује пошћуно одвојено или сувише одаљено од његових узрока?

III

ИСТОРИЈСКИ ИСКРАК ВЕЛИКОГ ЗНАЧАЈА И ДРЖАВНИЧКИ ОДГОВОРНО ЧИЊЕЊЕ У ИНТЕРЕСУ ДРЖАВЕ И НАРОДА

Књигом обима преко 200 страница, која садржи резултате мојих вишегодишњих истраживања, дајем одговоре на напријед постављена и са њима повезана питања и аргументацију за њих. Писање књиге довршавам и ускоро биће спремна за штампу. У њој је обрађена тематика коју обухватају њен наслов:

Устава за Књажевину Црну Гору од 1905. и поднаслов: *Разлози доношења, садржина, мотиви и разлози историјских борби у вези са њим, значај у историји државноправног и укућног развоја Црне Горе.*

Оправдано ограничени простор за прилог за научи скуп, не допушта да овдје изложим своје цјеловите одговоре на постављена питања и аргументацију за њих. То је учињено у књизи.

Овдје исказујем сажету скицу одговора на дио напријед постављених питања, довољну да информишем о смјеру одговора до којих сам дошао на основу резултата својих изучавања. Исказујем је на тај начин прилагођен потребама научне расправе. Може се третирати и као продужавање или елаборација напријед формулисаних питања, као додатни изазов заједничком трагању за одговорима кроз дијалогско разматрање и овдје казаног.

Овакво казивање носи и ризик. Ма колико да је велики, не може ме присилити да одустанем од овог исказа. Обавезан сам да читаоцима на питања која сам поставио пружим бар скицу одговора. Књига доноси садржаје за потврду и провјеру овдје казаног.

Садржину скице одговора исказујем систематизовано у неколико тачака.

Прво. Одлука књаза Николе I Петровића да се донесе устав државе Црне Горе и његово доношење временски се подударују са погоршањем позиције државе Црне Горе после 1903. године. Са настајањем историјске ситуације у којој су били угрожени самосталност, независност и перспектива даље остваривања државе Црне Горе и сигурности очувања њеног индивидуалитета и субјективности у најављиваним ширим интерацијама. Погоршањем у времену убрзаног доласка моментна зајосиједања „турског наслеђа” на Балкану, које је пружало шансу, сразмјерно њеној јакости и вољности њене позиције, за њено просперитетно проширење и осигурање развојног усјона.

Тадашње погоршање позиције Црне Горе резултат је промјене историјске ситуације на Балкану на почетку 20. вијека, резултата преокрета у Србији 1903. године и губитка предводничке улоге Црне Горе у ослободилачким борбама.

У тим ширим и дубоким преокретима, њиховим међузависностима и импликацијама на позицију и токове у Црној Гори, у њиховој историјској условљености, налази се кључ за разумијевање и утврђење одлучујућих, кључних мотива и разлога доношења Устава за Књажевину Црну Гору од 1905. године.

Зато је за утврђивање тих мотива и разлога нужно идентификовати суштину тих промјена и токова на Балкану и односа Србије према Црној Гори после 1903. године.

Друго. Два садржаја у токовима на Балкану на почетку 20. вијека највише означавају тадашње промјене на Балкану и тадашње доба чине новим добом и добом нове духовности на Балкану. То су: (1) Усмјерење великих сила да се Источно питање на Балкану рјешава „на националном начелу” и њихово напуштање начела територијалног и државног statusa quo на Балкану, од њих поштованог од Берлин-

ског конгреса до тада – чиме је отворена могућност не само формирања нових држава него и нестајања до тада постојећих; (2) Рецепција на Балкану западноевропске духовности из области политичких и државноправних односа. Рецепција у изворном значењу: разумијевање, усвајање и дјелатно слијеђење. У том оквиру нарочито рецепција знања и погледа о историјској превазиђености „крвног сродства” као основе државе и да је „политичка заједница” чвршћа и сигурнија основа државе; знања и становишта да је народност, нација у данашњој терминологији, та „политичка заједница” и кључно одређење политичког идентитета народа, а не по-ријекло, вјера и језик, како се на Балкану, за разлику од Западне Европе, до тада сматрало; да је народност, нација у данашњој терминологији, руководно начело за образовање, опстојање и разграничење држава, и да је нација историјско-културна и историјско-политичка категорија и тековина, а не биолошка; појава национализма у балканским народима и његова тадашња функционализација на Балкану, као и свуда у свијету и увијек, не само за подстицање ослободилачке борбе и укупне еманципације односних балканских народа него код појединих балканских народа и за потискивање националних тежњи и националне слободе других народа, спутавање и спречавање конституисања политичког и националног идентитета и субјективитета других народа на Балкану или за сужавање ослободилачких напора других народа у оквиру својих потреба и интереса, за подређивање легитимних интереса других својим интересима; функционализација национализма, дакле, за остваривавање агресивних циљева према појединим балканским народима.

То је резултирало снажно испољеном оријентацијом балканских народа у правцу *заокруживања и јачања њиховој ђолијичко-националној идентитетској и ђолијичко-националној осамостљавања и државној конституисања*. То се изражава у (1) стварању, фактичким дјеловањем а не у облику посебних докумената, и остваривању националних програма Бугарске, Грчке, Србије и других, са концепцијом и циљевима који су исказивали и међусобне сукобе интереса и ривалитете око појединих територија, и у (2) „*зријевању(е) и израсћању(е) нових нација на Балкану на рушевинама Османској царства*” (Димитрије Ђорђевић), уобличавању и интензивирању ослободилачког покрета Македонаца, са захтјевом „Македонија – Македонцима” и за индивидуалитет и независност Македоније; усмјерености и организованом дјеловању Албанаца за успостављање „интегритета албанске територије”, којим су дотадашње идеје о аутономији замијењене идејом и пројектом „самосталне Албаније” као државе са „ослонцем на Аустро-Угарску или Италију”, и тако даље.²⁰

²⁰ О тадашњим токовима на Балкану, видјети: Димитрије Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа 1804-1914*, Београд 1995. и Васиљ Поповић, *Источно питање, историјски преглед борбе око описанка Османлијске царевине у Левантју и на Балкану*,

Национално тада на Балкану није само сентимент, само духовно осјећање. Схваћено је и третирано као највиши израз патриотизма. Тако схваћено и третирано, национално је тада и било ефикасна полуга за остваривање жељених циљева.

Досљедно томе, нација, национално и национализам као агресивно усмјерење тамо гдје га је било, постали су почетком 20. вијека основа и битна компонента садржине државне политике балканских држава и садржинског обликовања државних интереса. И доминантна компонента политике према другим етносима и државама. То јасно казују смјерови и садржина политика коју су у тадашњем времену водиле балканске државе.

Духовност са таквом садржином и са таквим усмјерењем, дала је почетком 20. вијека одлучан *змах* политичком, идеолошком, културном и државном дјеловању на читавом Балкану.

Треће. Историјски преокрет у Србији 1903. године доноси резултате који већ у тој и наредној години одстрањују дотадашњу наду у Црној Гори (свеједно да ли је она била реална или не, она је постојала до 1903. године) да Црна Гора и њена династија задобију предводничку или равноправну улогу и позицију у процесима стварања заједничке државе са Србијом и након њеног стварања.

Србија је на почетку 20. вијека просторно (48 000 km²) и по броју становника (око три милиона) била релативно јака. Имала је 521 километар жељезничких пруга, саобраћајну повезаност са окружењем, вишедеценијски развијане облике банкарства. Била је битан чинилац политичко-саобраћајних пројеката правцем Ниш – долина Вардара и према Јадранском мору, за које су биле заинтересоване и велике силе. Пројеката који су „математички одражавали политичке тенденције и правце кретања спољних и унутрашњих снага на Балкану”.

Послије 1903. године остварила је унутрашње јединство на стратегијским правцима и одређењима националне политике.

Укупност свега тога чини је релативно јаком у релацијама Балкана.

Своју величину и снагу и свој геостратегијски положај цијенила је као довољан основ и као шансу – иако укљештена између интереса великих сила – да буде средишни и најутицајнији чинилац политичких токова на Балкану. У процесима рјешавања „турског наслеђа”, коначног обликовања склопа балканских држава, њиховог разграничења и изградње односа према тежњама за политичко-национално конституисање појединих балканских народа.

Треће издање, Београд 1996. У њима се налази знатан дио аргументације за све овдје казано.

Видјети и: Славно Милославлевски, *Дијалектика македонске националне свесћи*, Београд 1997.

Са те позиције, Србија је, фактичким дјеловањем, изградила стратешке правце своје државне политике. Свој национални програм. Њихову срж чине: *истиорицизам*, као идеолошка основа, и *национализам*, као полуга за остваривање циљева. Историцизам у значењу одређења и захтјева да Србија полаже право на прикључење себи „свих историјских територија старе српске државе”. „*Идеје сажете у њајном плану Начертанија из 1844. године руководиће укуну националну политику Србије до 1918. године*” – утврђује Димитрије Ђорђевић у означеној студији (стр. 48). Садржина тадашње њене политике то увјерљиво казује. У циљу остваривања тако усмјерене политике, актуелизирала је „српско национално питање” и одредила себи „пијемонтску улогу у Српству и југословенству”. Српско национално у том времену ушло је у зрелију фазу.

Тако садржински усмјерен национални програм Србије обухватио је и Црну Гору. Његова садржина, онаква каква је остваривана у реалном животу, недвосмислено казује да је *политички, државни и културни врх Србије у њом периоду фактички дјеловао да се Црна Гора прикључи држави Србији и њим њушем ликвидира даље постојање државе Црне Горе*.²¹ Према њој се у њом времену *устремљено српски агресивни и експанзионистички национализам, који је настао као иррационална појава замаха српског националног*.

Снага Србије, напријед приказана, давала је снагу том устремљењу.

Четврто. На почетку 20. вијека, Црна Гора је територијално мала (9.472 km²), популационо малобројна (око 190 хиљада становника) и врло сиромашна. Без метра жељезничке пруге. Без путева. Без производних индустријских капацитета. Без средстава и могућности за модернизовање пољопривредне производње, као главне привредне гране. Са почетним облицима пословања штедионица.

Године 1903. Црна Гора губи дотадашњу подршку Русије. Односе Црне Горе с Аустро-Угарском карактеришу узајамна подозрења и неповјерења. Покушаји побољшања односа нијесу успјели.

Црна Гора настоји своју позицију побољшати склапањем уговора о савезу са Србијом. У том циљу, у августу 1903. године, подноси предлог Србији да склопе *уговор о савезу између Црне Горе и Србије*. Предлог није резултирао савезом. Године 1904. Црна Гора предлаже Србији да закључе *Савезни уговор између Краљевине Србије и Књажевине Црне Горе*. Предлог је, у облику промемо-

²¹ У књизи: *Пашић и Србија*, аутора Ђорђа Раденковића, који је, како пише у уводној напомени приређивача, „посветио више од тридесет година своме делу о Николи Пашићу”, констатује се: „... Без много сентименталности Пашић је гледао да један осећајни талас искористи за своје планове и Црну Гору дода као *прикључак* ширењу Србије”. Књига је објављена 1997. у Београду. На 533 странице у књизи је исцрпно и аргументовано приказана политика Србије на почетку 20. вијека. Цитат је на 386. страници.

ријума, у Београду, предао Гавро Вуковић, тадашњи министар иностраних дјела Црне Горе. Истовремено је предао и нацрт тог уговора, у коме су исказана начела: Балкан, балканским народима; међусобно поштовање територијалног *statusa quo*; заједничка одбрана од евентуалне агресије споља; заједничко дјеловање „за побољшање сународника у Турској“; увећање територије Србије и Црне Горе ослобођењем територија под Турском одређивати „према поднесеним жртвама и стварном успјеху“, с тим да се „питање разграничења Србије и Црне Горе оставља доцнијем времену”.²² Преговори су вођени, са прекидима, годину дана, а завршени су без резултата. Уговор о савезу није закључен, упркос заиста велике повезаности тадашњих државних интереса Србије и Црне Горе и да је закључивање уговора о њиховом савезу било у функцији најважнијих државних интереса и Србије и Црне Горе. Та чињеница, као и чињеница да су са лакоћом закључени уговори Србије са Бугарском и да је са лакоћом остварено приближавање Србије и Мађарске, потврђује да је тадашња политика Србије била усмјерена против учвршћивања и јачања субјективитета државе Црне Горе, чему би допринијело закључење уговора по предлозима Црне Горе, и да је њен смјер био за унитаризацију српско-црногорског простора.

Таква усмјереност Србије према Црној Гори исказана је и игнорисањем (које је у политичким односима неповољније и од јавног негирања) индивидуалитета, историје, доприноса ослободилачкој борби Црне Горе у програмским садржајима свечаности крунисања краља Петра I Карађорђевића, у септембру 1904, укључујући и у приликама када су позитивно оцјењивани ослободилачки напори других на Балкану, што је званична делегација државе Црне Горе на свечаностима доживјела као увреду црногорске државе и њеног достојанства и то исказала протестом. Игнорисање црногорског индивидуалитета исказано је и у програмским садржајима званичне државне прославе, такође 1904. године, годишњице Првог српског устанка.

Исти смјер је оствариван и кроз програмске садржаје у историографији познатих „југословенских вечери”, одржаваних на Калемегдану од 1904. године. Помињане су и хваљене у тим садржајима ослободилачке борбе у Херцеговини, у Македонији, у Албанији, итд. а „црногорство” није помињано ни са територијалним значењем.

Црногорски индивидуалитет, држава Црна Гора, њена ослободилачка борба и тежње, нијесу помињани, а камоли уважавани и адекватно цијењени, ни на Првом конгресу јужнословенске омладине, одржаном у септембру 1904. године у Београду, на конгресу књижевника и публициста и конгресу љекара балканских земаља, одржаним такође у Београду исте године послје омладинског

---

²² О овоме видјети: Гавро Вуковић, *Мемоари*, 3, стр. 336-358. Текст нацрта уговора је на стр. 347-350.

конгреса, иако су поименично помињани и Херцеговина, и Македонија, и Албанци, и низ других субјеката са подручја Балкана.

У државном врху Црне Горе то је доживљено и оцијењено као промишљено и циљно усмјерено дјеловање од државног врха Србије, да је „Краљ Петар, умјесто да се озбиљно здружи с Књазом и Црном Гором, пошао другим путем... Црну Гору да изолира”, игнорисањем омаловажи и деградира и тако створи друштвену атмосферу погодну за ликвидирање њеног посебног индивидуалитета и за спречавање реаговања других на њену ликвидацију – увјерљиво казује и аргументише Гавро Вуковић, тадашњи министар иностраних дјела Црне Горе у својим *Мемоарима*. О постојању таквог смјера врха Србије, он наводи више историјских чињеница. Међу њима и ове:

„Нова котерија у Србији, да би постигла своју паклену цијељ, образовала је нарочити комитет, који је стајао на челу покрета антицрногорског у Србији. Јаша Ненадовић, рођак и лични секретар Краљев, Балукџијић, шеф прес-бироа министарства иностраних дјела, Стеван Лукачевић, такође неки Краљев рођак, прозван Сарага, из Подгорице, стављени су на чело тога Комитета”... „Одвратни комитет, да би се пред свијетом маскирао ма чим, регрутовао је неколико неискусне црногорске младежи, која се находила по вишим и нижим школама у Биограду, као и из многих чланова 'Словенског југа', читаво друштво које је водило систематску кампању противу Књаза и свију нас. Заведена наша младеж, под фирмом лажног либерализма, служила је, ко свјесно, ко несвјесно, као параван иза кога су заклањали прави актери комедије”... Тај „пашквилантски антицрногорски комитет, инспиратор (је) клеветничког писања биоградске штампе противу нашега Господара и Црне Горе”, која је „не осврћући се на пропаст великих народносних интереса, сипала змијски отровни гњев, нарочито противу Књаза лично”... „Њени насртаји, коломније, безочна грдња, измишљотине, заједљивост и подметања, примјера немају у свијету”. „Осула је кишу колумнија и измишљотина сваке врсте, тако да стане памет пред творницом таквих грозота”...

Он свједочи да га је то све приморало да у свом „чемерном говору”, у условима „страшне олује која је владала у краљевом кабинету за неколико ура”, све то каже краљу Петру I у разговору који је са њим водио у ноћи 10/11. септембра 1904. године, а у својству министра иностраних дјела Црне Горе и члана званичне црногорске делегације на крунидбеним свечаностима, али да су и након тога „одношаји између Црне Горе и Србије остали зли”... „Антицрногорски комитет отворио је све жешћу паљбу против Црне Горе”.²³

Дакле, Црна Гора је 1905. њросјорно мала, њојулационо малобројна, економски сиромашна, без њодрике Русије, са „злим односима са Србијом”,

²³ О свему овом видјети: Гавро Вуковић, *Мемоари*, 3, стр. 327-386.

изложена националистичким идеолошким и ђолићичким ударима усмјереним на ликвидацију ђосебности и самостјалности државе Црне Горе, ђод девизом „инћереса срћсћва” и „сћварања једне јаке срћске државе” и без ђравођ савезника. Изолована. Позиција јој је не само неђовољна, неђо и врло лоша. У условима најушћтања начела ћерћћоријалнођ *statusa quo*, укућности свеђа ћођа, уђрозила је њен оћсћјанак као државе и доносила ђуну неизвјесности у ћерсћекћиву оћсћјојања црнођорске државности. Реалну оћасности за њену ликвидацију као државе.

Неизвјесност њеног даљег опстојања појачавала је чињеница да су и у Црној Гори постојале идеје и дјелујуће снаге које су дјеловале на линији „утапања” Црне Горе у државу Србију.

Пето. Нова духовност и укупна нова историјска ситуација на Балкану и приказани однос Србије према Црној Гори, којим су снижавани црнођорско мјесћо и ранђ, деђрадирана истћорија и индивидуалистћет Црне Горе, уђрожавано даље оћсћјојање црнођорске државе, природно и логично, изазвали су у Црној Гори нове процесе, државничко и политичко дјеловање са смјером да се дају одговори који ће бити историјски одговарајући изазовима, захтјевима и смјеровима историјске ситуације, позиције Црне Горе, токовима и тековинама њеног вишевјековног развитка.

Резултат тога усмјерења су и два истћоријска ћреокрећја у црнођорским орћенћацијама.

Први преокрет је на подручју оријентације према трајности опстојања државе Црне Горе. Умјесћо доћадашње оријенћације да држава Црна Гора ђосћјоји само док се сћворе услови да се сћјоји са Србијом, у ћериоду 1903-1904. ђодине, државни врх Црне Горе, кроз своје дјеловање исказао је оћредјељење за тћ р а ј н о оћсћјојање црнођорске државе. И оћредјељење да се држава Црна Гора очува, учврстћи, одбрани, зашћћитћи, а осћђурају и зашћћитће њени леђћћимни државни инћереси, мећу којима су и: њен суверенитћет, њено ђраво да самостјално и независно одлучује о својој судбини, шћћо обухватћа и одлучно одбијање „срћске ђосесивности и срћске великодржавне усмјерености према њој”. Све је шћо видљиво и увјерљиво исказано у Мемоарима Гавра Вуковића.

Други преокрет остварен у Црној Гори послите 1903. године је на подручју националнођ. Остћварен је развијањем ћроцеса националне диференћације црнођорскођ националнођ у односу на срћски ећнос, црнођорске националне самоидентћификације, манифестћовања и афирмације црнођорскођ националнођ. Процеса усћона и уласка у нову фазу црнођорске националне свијестћи у Црној Гори.

Иако инспирисан укупном ситуацијом, тадашњом новом духовношћу на Балкану и реаговањем на доживјело националистичко игнорисање, негирање,

деградирање, овај преокрет је утемељен и историјски легитимно заснован на *особеном и оригиналном етносу и укућном бићу црногорског народа; на чињеници да се црногорски социјални и политички животи, цијелим својим покољима, више од три вијека до тада, одвијао сасвим независно; на чињеници да су Црногорци заједнички ишли, борили се и освајали славу у прошлости; на постојању идентичних политичких, економских, културних и других интереса народа Црне Горе, обједињених кроз чврсте институционалне облике, кроз државу и њен механизам; на општој вољи црногорског народа да очува своју посебност, да продужи заједнички политички животи у индивидуализираној (не изолованој или другоме супротивљеној) политичкој заједници, која му осигурава очување црногорског идентитета и индивидуалитета – што су и онда и сада конституентни нације.*²⁴

У историјској ситуацији када се сви балкански народи грчевито боре за учвршћивање и заокруживање свог политичко-националног идентитета и индивидуалитета, политичко-националног осамостаљивања и конституисања, када на Балкану „зријевају и израстају нове нације”, када се припрема расподела „турског наслеђа” по „националном начелу”, када политичко-национална самосталност даје више могућности да се одлучује о својој судбини, када се на-

²⁴ Тадашњи професор на Правном факултету у Београду Милован Миловановић, чија су предавања тада формирала мисао и о народности, не само на територији Србије него и Црне Горе, у предавањима и у јавним иступањима исказивао је сазнања о народности, односно о нацији у данашњој терминологији. Суштину тог знања исказао је овим реченицама: „Оно што саставља народност, што је неопходно за појам народности, то је осјећај солидарности између њених чланова. То је успомена на заједничку славу, патњу и прошлост и воља да се иде истој мети и да се заједнички сноси свака срећа и несрећа у будућности... Ако постоји тај вољни услов, онда ће се добити народност, па макар не постојао ниједан од оних природних услова по Манчинијевој теорији”, („јединство земљишта, расе, обичаја, вере и језика”). „Као што вели Ренан у књизи *Шта је то народност*: народност је једна душа, један умни етнички принцип”... „За народност се изискује прво један неопходни услов, а та је општа воља да се продужи или да се створи заједнички политички живот. Језик, раса, обичаји, религија, природне границе, све су то више или мање моћни елементи који изазивају жељу за том заједницом, али нити је који од тих елемената тако неопходан да без њега нема народности”. (Примјерак његових предавања из предмета *Државно право*, у облику рукописних биљежака, насталих 1890. године, из којих је узет овај цитат, чува се у Универзитетској библиотеци у Београду, под ознаком Р-222). Идентичне погледе исказао је и у свом раду под насловом *Начело народности у међународном праву и међународној политици*, објављеном 1889, (у *Отаџбина* књ. XXII, стр. 26.

Савремена наука афирмише и увјерљиво доказује чињеничну и теоријску утемељеност овога погледа о конституентима нације. (О томе шире видјети: Мијат Шукловић, *Савезна Република Југославија, основна системска обиљежја*, Београд 1996, стр. 33-44).

ционални осјећај схвата и третира као највиши израз патриотизма – природно је и логично да у црногорском народу и његовом вођству ојачају, развију се и манифестују црногорски национални осјећај и црногорска национална свијест, да у томе испоље одлучност. Било би историјски нелогично и неприродно, с обзиром на вишевијековну самосталност црногорског народа, на његову вјековну државу, да је било другачије. Поготову у условима континуираног исказиваног српског игнорисања и потцјењивања црногорске историје и независности, црногорског достојанства.

Улазак у нову, зрелију фазу црногорског националног осјећаја и националне свијести, постаје нови и битан чинилац историјске ситуације у Црној Гори. Тај процес постаје и нова снага, објективно респектибилна за државни врх Црне Горе.

Нема простора за пунију аргументацију испољавања црногорског националног у периоду о којем је ријеч. Међутим, велики значај овог процеса за тему овога рада и категорично оспоравање у историографији црногорског националног у том периоду, тражи да се и у скици на коју се ограничавам, са подсјећањем на цитирана казивања оновременика – Ђоновиха и Шобајића – искажу још бар два доказа.

1. Умјесто дошаташње идентификације народа Црне Горе искључиво са одредницом „српство”, „интереси српства”, тада црногорски државни врх истиче и наглашава постојање "два брајска народа – српског и црногорског", постојање „интереса Црне Горе и црногорског народа”, у значењу посебности тих интереса у односу на интересе Србије. Чини то без негирања „српске духовности” у црногорском бићу и увијек остављајући могућност за савезништво, за удруживање, под условом уважавања и поштовања црногорског идентитета, индивидуалитета, достојанства. Све је то суштински исказано у каснијем предлозу Србији о удружењу у унију Србије и Црне Горе (што је такође остало без одзива Србије).

То је видљиво из прегледа званичних разговора и докумената у Мемоарима Гавра Вуковића, тадашњег министра иностраних дјела.

Књаз Никола није говорио о црногорском националном. То има политичко-психолошко објашњење. Али је очигледно да је он тада такође учинио преокрет у идентификовању црногорског идентитета и интереса црногорске државе и црногорског народа. За разлику од његовог дотадашњег веома наглашеног истицања „српства”, „српских идеала”, „интереса српства” и понављања тога и по неколико пута у сваком свом исказу, „српство”, „српске интересе”, „српске идеале”, књаз Никола није ниједном изрекао ни у *Лучинданској прокламацији*, којом је обнародовао доношење устава, ни у *бесједи* на Никољдан (19. децембар 1905) приликом проглашења Устава, ни у *пријесним бесједама са карактером програмских аката владара и владе*, којима је отварао сједнице Народне

скупштине 24. октобра 1906. и 15. новембра 1907. године.²⁵ Напротив, у њима је, што раније није била његова лексика, наглашавао – „мила Ми Црна Гора”, „мила нам отаџбина”, „Црногорци”, и поклич „к остварењу наших народних идеала и к нашем историјском позиву”, „Мој народ”, „Мој драги народ”, и слично. Идеали српства, дакле, замијењени су нашим народним идеалима, усредсређењем на Црну Гору, а не на српство.

2. Постојање процеса изјашњавања о припадности црногорској нацији и у народу, па и у тадашњим пограничним подручјима, казује и извјештај Вула Кнежевића, пограничног комесара, са сједиштем у Жабљаку, писан 14. априла 1908. године. У њему он констатује: „У априлу 1908. године, у пљеваљској области, појавила су се нека лица по селима и испитивала ко хоће да је Србин а ко да је Црногорац”. Говорили су да „народ Црне Горе није српски него црногорски... и да Црну Гору треба мачем освојити као Косово...”²⁶

Шесто. Укупност свега приказаног, објективно, гурала је и присилила државни врх Црне Горе да чини и ствара творевине којима *ће њодићи на виши ниво државности Црне Горе, ојачати и учврстићи идентитет, индивидуалитет и субјективитет државе Црне Горе*. Без правих савезника, једино тим чињеницама и стварањима Црна Гора је могла: увећати своју снагу, побољшати своју позицију у предстојећој расподјели „турског наслеђа”, оспособити се да успјешно одбија националистичке идеолошке, политичке и друге насртаје усмјерене на њену ликвидацију и осигуравати своје опстојање у будућности. Јачање и опстојање црногорске државе, црногорског индивидуалитета и субјективитета, природно се наметало и као најсигурнији ослонац за размах, очување и афирмацију црногорског националног.

Седмо. *Доношење устава државе Црне Горе, до њада без устава, морао се намешнути, објективно, као неизоставаан и у дашој ситуацији логичан стваралачки корак.*

Као правно-политички акт, устав има, објективно, улогу и снагу чиниоца за остварење означеног циља. Његовом остваривању он двоструко доприноси. Као симбол државе, према међународним стандардима, ондашњим као и садашњим, учвршћује идентитет, индивидуалитет и субјективитет државе, исказује

²⁵ Интегралне текстове ових историјских исказа – докумената, видјети у: др Лука Вукчевић, цитирана монографска студија – Лучинданска прокламација, стр. 107/108, (исто и у цитираној књизи Јована Ђоновића, стр. 53/54), Пријестона бесједа од 24. октобра 1906, стр. 156/159, и Пријестона бесједа од 15. новембра 1907, стр. 183/187 и Пријестона бесједа од 19. децембра приликом проглашења Устава, у: Јован Тетковић, *Уједињителји Црне Горе и Србије*, Дубровник 1940, стр. 58. (Завршни дио видјети и у цитираној монографској студији Вукчевића, стр. 111).

²⁶ *Архив Црне Горе*, ф, Министарство иностраних дјела, Кнежевић – Министру.

стандардни ниво државности, повећава обавезе других да поштују индивидуалитет државе која има устав и национална својства њенога народа. Својом садржином, установљава и учвршћује поредак и институције државе, осигурава њихову чврстину и стабилност, уређује односе између њих, регулише права и слободе грађана, а све то својом укупношћу државности уздиже на виши степен, учвршћује и јача државу, повећава њену способност за остваривање.

Европски образован, са државничким искуством преко четири деценије, учесник у дијалозима о уставу и његовом значају, књаз Никола је знао за такву улогу и значај устава. То су знали и правници који су тада вршили истакнуту улогу у државном врху Црне Горе.

У садржајима, проширјечностима, тенденцијама, захтјевима и потребама, које је доносила нова историјска ситуација на Балкану и у Црној Гори, у преокретима у оријентацијама које су имале изазване у Црној Гори, у улози и значају устава за учвршћење државе, за очување црногорског идентитета, државног и националног, и налазе се одлучујући мотиви и разлози доношења Устава за Књажевину Црну Гору од 1905. године. Он је, у ствари, продуктиван саваралачки државнички дјеловања Књаза Николе усмјереног саварношћу судбинског и преломног времена за државност Црне Горе.

По томе, а не примарно или само по себи осигурања парламентаризма, ма колико да је и то значајно, ваља и цијенити његову улогу и његов историјски значај.

Мјерено тиме, његова улога и историјски значај су велики. *Подигао је црногорску државност на виши степен, ојачао њен идентитет и индивидуалитет, допринио да се држава Црна Гора успјешно одупре напратима усмјереним на њену ликвидацију, који су чињени у периоду 1905-1910. године, да очува своје остваривање у том периоду, а без тога не би било ни њене вертикале као државе до сада, ни њено садашње државноправно стање. Задовољио је садашње најуженије потребе Црне Горе које се задовољавају доношењем актива таквог карактера.*

За што је његово доношење прогресивно и историјски вриједно и значајно остварење у државноправној и укупној историји развоја Црне Горе. Прогресивно колико је прогресивно очување и остваривање државне Црне Горе у 20. вијеку и у будућности.

Осмо. Оријентација ка уједињењу југословенских народа и држава у једну заједничку државу, која је обухватала и Црну Гору, заиста је била, на крају 19. и у првим деценијама 20. вијека, у „служби најбољег”, у интересу свих југословенских народа. Црногорског, такође. Историјски је прогресивна. То потврђује историјска вертикала, од тада до сада – као што потврђује да нијесу прогресивне поједине компоненте начина остваривања те оријентације 1918. и прије тога.

Ту оријентацију, стога, исправно је у историографији о Црној Гори усвојити као један битан елемент полазишта, као једно битно мјерило за вредновање и оцјењивање сваког политичког и државног усмјерења и дјеловања државе Црне Горе и врха њене власти, као и сваке друге државе или организоване политичке структуре југословенских народа.

То, међутим, не даје основ, не подразумијева, да је историјски летимно и прогресивно свако усмјерење и дјеловање учињено у име и под геслом те оријентације, само због тога, а независно од њиховог легитимитета, смјера, садржине и стварних ефеката. Само „макијавелистички концепт и шаблон” то могу подразумијевати. Не подразумијева ни обратно.

Прогресивност уједињења, у овом случају као и свуда и увијек, подразумијева и претпоставља *јуно јошићовање иденийијетиа, индивидуалиијетиа субјекатаи уједињавања и њихову равнојравност̄ у јроцесима уједињавања, јуно уважавање и досљедну јримјену начела о односима међу независним државама и јосебним народима. Начелима која, јоред ост̄ало̄, икључују лејијимиијет̄и за јримай̄ иијтереса било које државе над иијтересима друјих држава. Искључују и јраво било којој држави да она, осамост̄аљено, без равнојравно̄ судјеловања друјих о којима се ради, дефинише иија су заједнички иијтереси скуја држава или народа, да о јоме формулише јолијику и конкретне с̄тавове и да друје обавезује да их јошијују и ост̄варују. Искључују обавезу друјих да се јтако јријрабљеном јраву од неке државе јодређују и јокоравају. Искључују јраво свакоме, ја и оцјењивачима у име науке, да се јолијици и с̄тавовима једне државе даје с̄тајус нејрикосновено̄ врхунско̄ мјерила за оцјену врједности и јрогресивности јолијикуе и чињења друје државе.*

Политика и чињење врха власти државе Црне Горе, тада и касније, исказују спремност за уједињење уз поштовање тих начела. То казује и предлог да се створи унија Србије и Црне Горе, што је Србија одбила. Били су, историјски легитимно, *јрошив њено̄ јодређивања, намејања јој јрисаједињења, јод фирмом уједињења. Прошив одузимања јој јозиције јарјнера у јроцесима јшврђивања начела уједињења и ликвидације њено̄ индивидуалиијетиа у новоствореној држави. Биши јрошив јога није ни анијјрогресивно, ни јрошив уједињења на међународно јризнајим начелима, ни „анијсријство”.*

Са видика садашње историјске стварности и вертикале историје Црне Горе у читавом 20. вијеку, боље се и могу уочити и суштински схватити дешавања у њој на почетку 20. вијека, као што оновремена аутентична стварност олакшава и омогућава да се свестраније и исправније сагледају и разумију, објасне и оцијене, савремени кључни токови, духовни нарочито, у Црној Гори и у савременој црногорско-српској стварности. То потврђује начело *сазнавања исијорије* које је још прије вијек и по (1836. године) формулисао познати и у науци признати научник у области историјских наука *Лејолд Ранке*. Исказао га је сљедећим

реченицама: „Сазнање прошлости несавршено (је) без знања о садашњости”, али „не можемо знаћи садашњост без познавања ранијих времена. Прошлост и садашњост држе се за руке. Ни једно не може постојати или бити савршено без другога”.²⁷

Девето. Садржина Устава одраз је времена у коме је настао. У његовој садржини има рјешења неоговарајућих и за ондашње вријеме, недоречености, неусклађености између појединих одређења. Са свим тим, он је, као творевина, крупан историјски искорак и ка успостављању демократскијег политичког система.²⁸ За тадашње услове црногорског друштва и црногорске државе, укључујући и њен положај у сплету балканских односа, устав је не само значајан искорак у односу на доуставно стање него и творевина завидно демократска.

Десето. Октроисани начин његовог доношења недемократски је. Чињеница да је књаз Никола *Лучинданском прокламацијом* објавио да ће устав донијети заједно са изабраним представницима народа и да су избори спроведени и избрани представници, казује да разлоге за октроисани начин доношења Устава прије треба тражити у ситуацији створеној започетом акционо-политичком борбом студентске омладине, у неизвјесности за доношење Устава у створеној ситуацији на другачији начин, него у другоме.

Једанаесто. Борба црногорске студентске омладине и Народне странке, програмски и акционо јединствена, вођена у Црној Гори 1905-1910. године, имала је за крајњи циљ ликвидацију даљег опстојања црногорске државе и онемогућавање афирмације црногорске националне свијести, црногорског националног осјећања, и остваривање права црногорског народа на њима заснованих. То ту борбу чини супротном стварним историјским интересима државе Црне Горе и црногорског народа. То је чини непрогресивном и недемократском. Реторика носилаца те борбе нема снагу да ово негира. Ријечи јесу битне, али су дјела битнија.

Дванаесто. Супротстављање књаза Николе и врха власти државе Црне Горе усмјерењима и дјеловању омладине и Народне странке има елемената који могу бити основ да се њихово супротстављање квалификује „конзервативним”, „суровим” и слично.

²⁷ Цитирано према: Чедомир Попов, *Реч на промоцији књиже Источно ишћање*, аутора Васиља Поповића, 21. новембра 1996. у САНУ, ЈИЧ, број 1-2/1996, стр. 171-174. У тексту је исказана и констатација да су то начело у својим историјским радовима прихватили и Васиљ Поповић и Милорад Екмечић.

²⁸ О садржини Устава видјети: Мијат Шуковић, *Устав за Књажевину Црну Гору од 1905.* (у) Историјски записи, 1995, број 4, стр. 75-102.

Полазна тачка за историјску оцјену тог супротстављања су, међутим, чињенице: *Црна Гора је иада била независна држава са њравима и обавезама независне државе; однос између ње и Србије је однос између двије независне државе, без њосијања легиџимног њрава Србије да Црну Гору ѡрешира као ѡтериѡрију „иод срѣском еѣничком влашћу и ѡѡронашом”*. Историјски исправно вредновање и оцјењивање дјеловања обје стране у означеним политичким борбама подразумијева да се то чини са ове полазне тачке.

Са те тачке полазећи, *основно је* да супротстављање књаза Николе и власти Црне Горе циљевима, облицима и методама борбе омладине и Народне странке и употребљаваним средствима у појединим фазама те борбе, и њихова борба, имају карактер л е г и т и м н е о д б р а н е црногорске државе, црногорског индивидуалитета, државног и националног, и очувања опстојања државе Црне Горе. То њиховој борби даје историјски легитимитет и прогресивна својства.

Тринаесто. Одлуком да се донесе устав државе Црне Горе, његовим доношењем и одбраном њиме установљеног поретка, у датој историјској ситуацији, у историјски судбоносном и преломном времену, књаз Никола I Петровић, као државник, испољио је способност да дубоко сагледава историјску ситуацију на ширим просторима, оријентације и тенденције, да открива налоге које историјска ситуација исијава, да на основу тога пројектује визије и обликује одлуке адекватне интересима црногорске државе и њеног народа, а које су, истовремено, на линији тадашњих цивилизацијских европских токова и перспективне европске и балканске духовности. Испољио је и потврдио и своју државничку храброст, будући да је одлучио да се донесе устав иако је црногорско друштво у том времену било у много чему претполитичко, на степену развоја који не поговује доношењу устава.²⁹ Испољио се и као европејац по државничком образовању и интелектуалној ширини. Потврдио је спремност и одлучност да функције владара, као и више од четири деценије до тада, врши по начелу: „Када кола заглибе, треба запети и извући их из глиба, а не чинити најлакше – махати канѡијом”.

---

²⁹ Напријед је цитирано да је Симо Поповић 1905. године констатовано да у Црној Гори „од хиљаду један не зна шта је устав” (*Мемоари*, стр. 461). Као образован човјек, пјесник, новинар, од 1870. до 1903. учесник у најкрупнијим догађајима у историји Црне Горе, као секретар књаза Николе, управитељ Бара и Улѡиња, министар просвјете, члан Државног савјета, члан Уставног одбора, он је добро познавао стање у Црној Гори, па се његово казивање може сматрати да је тако „уистину било”

Митрополит Митрофан, у писму од 27. маја 1907. године, упућеном Симу Поповићу, такође констатује (с. 494) да „парламентаризам, устав, не може у Црној Гори да буде као што то бива у другим земљама. Многи резултати то не дозвољавају. Наш народ нема за то спреме”.

Mijat ŠUKOVIĆ, Academician

WORK, TIME AND PERSONALITY OF PRINCE NICHOLAS
OBSERVED THROUGH THE ACT OF BRINGING THE CONSTITUTION
FOR THE PRINCIPALITY OF MONTENEGRO 1905, AND POLITICAL CONTRO-
VERSIES IT PROVOKED

Résumé

Factors and motives for the proclamation of the Constitution for the Principality of Montenegro 1905, political opposition to its bringing and political clashes it provoked after the announcement of its decree, are to be dealt with in this paper within the context of “the final stage” of the resolution of the Eastern Issue. The approach of this kind, in the methods it applied and results it achieved, proved to be quite different than many other approaches which are predominant in the historiographic and legal-historical literature on this Constitution.

A Constitution, as a legal and political act, acknowledges and strengthens the autonomy, sovereignty and independence of a state in relation to other countries. It is regarded as a political and legal obstacle, internationally recognized, to aspirations of other countries in the territory of a country, which has its constitution. Given special emphasis in this paper is the act of bringing of this Constitution, as a factor and means of strengthening the independence and sovereignty of Montenegro as a state, as well as of safeguarding, by both legal and political means, its status of a state. This paper endeavors to put an accent, as well, to the important influence this Constitution exercised, along with political controversies it provoked, on the creation of basic preconditions for the re-establishment of Montenegrin state in 1944, to be a foundation for its present existence, too.

It is within this framework that wisdom and intuitiveness of King Nicholas as statesman, in succeeding to foresee and give a proper assessment of the basic courses of development in the Balkans during the final resolution of Eastern Issue and position of Montenegro as a sovereign state, are analyzed and evaluated in this paper, decidedness and skill he exhibited in bringing the Constitution, by which, in spite of all political controversies, he strengthened the individuality and the specific character of Montenegro as a state, and its position in the time to come.

